

PITANJA I ODGOVORI

O SUBJEKTU U PREDIKATNOM
PROŠIRKU

U jednom društvu književnika i lingvista Slobodan Novak postavio je pitanje o rečenici s participom prezenta. Misli da nisu dobre rečenice tipa *Pišući pismo, nje-ga su ujedali komarci* jer da to nije lijepo, a da često nije ni jasno tko je vršitelj participske radnje.

Kao konkretan primjer navedeni su i Tadijanovićevi stihovi iz pjesme *Žene pod orahom*:

*Odlazeći od njih, zanesen,
Mene muče vrele žudnje.*

O ocjeni takvih primjera društvo se podijelilo: većina je smatrala da to njihov jezični osjećaj ne dopušta, a ja sam smatrao da to nije pitanje pojedinačnog jezičnog osjećaja, jer npr. Tadijanovićev to jezični osjećaj već dopušta, a on ima neobično visoke zahtjeve za jezičnom čistocom i pravilnosti, pa već to govori da su takvi primjeri u hrvatskom književnom jeziku mogući i da ih sigurno ima više. Drugo je pitanje normativne ocjene. Ona se ne može reći dok se ne skupi više takvih primjera i dok se prouče u širem kontekstu sintaktičkih pojava.

Kako je problem i među lingvistima izazvao nedoumice, odlučio sam ga potnije proučiti i javno odgovoriti jer je pitanje važno i za lingvističku teoriju i korisno za jezičnu praksu.

Najprije je dakako potrebno pogledati u gramatike da vidimo što one kažu o tome. Pregled pokazuje priličnu raznolikost.

Prvo, ima gramatika u kojima se takvi primjeri ne spominju, i kad se spominju rečenice s participima, npr. Brabec-Hraste-Živković, *Gramatika hs. jezika*, Težak-Babić, *Pregled gramatike*, S. Pavešić i

suautori, *Priručna gramatika*, što je zbog školske namjene tih knjiga i razumljivo.

Druge gramatike takve primjere smatraju pogrešnima, npr. M. Stevanović u *Sintaksi*, *Savremeni srpskohrvatski jezik*.

Treći takve primjere dopuštaju, npr. R. Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika*, a i neki drugi.

Mihajlo Stevanović navodi više takvih primjera, četiri iz narodnih pjesama i pripovjedaka, a četiri od triju istaknutih književnika:

Spahija potegne iz pištolja posred srijede pa, ostavivši ga u sobi još koprcajući se, pobjegne u Njemačku (Karadžić), *Izlazeći zatekao sam ih opet svako na svojoj stolici grejući se i dremuckajući* (V. Petrović), *Vraćajući se uveče dočekala me je mlaka crvenkasta svetlost* (isti), *Jašući ispod groblja, konj se plahtnu od bijela krsta* (I. Andrić).

Komentirajući te primjere kaže da je to lingvistički objašnjivo, "Ali budući da je broj takvih slučajeva odveć ograničen – upotreba glagolskog priloga sa subjektom koji nije i subjekat glavnog glagola ne može se smatrati osobinom književnog jezika uopšte. (Str. 717.) Dakle, jasno kaže da su u suvremenom književnom jeziku ti primjeri pogrešni i u tome se slaže sa S. Novakom.

Ivan Klajn objavio je o toj problematici članak *Koprcanje po sintaksi* (NIN, 10.7.1983, 32), gdje prihvaća Stevanovićovo mišljenje da subjekt glagolskoga priloga mora biti isti kao i subjekt glavne rečenice, a zatim kaže:

"Iako je prvi primer iz pripovetke Ive Andrića, moramo primetiti da ne jašu konji nego jahači; čak ni kad saznamo da je autor druge rečenice Vuk Karadžić, ne možemo to 'koprcajući se pobjegne u Nje-

mačku' da prihvatimo kao primer dobrog izražavanja.

Istina, ne insistiraju svi gramatičari tako dosledno na jednakost subjekta kao profesor Stevanović. U jednoj savremenoj gramatici velikodušno se dopušta da subjekt glagolskog priloga može biti i ,logički subjekt glavne radnje', ili ,objekt glavne radnje', ili ,neodređen subjekt', pa čak i ,subjekt koji nema veze s glavnom radnjom'. Da li je baš tako? Bilo bi zanimljivo čuti da li autori te gramatike smatraju za pravilne i ove rečenice iz dnevne štampe..." On sve takve primjere osuđuje, ruga im se i završava:

"Biće da sintaksa ipak nije izmišljena za to da se muče deca, nego da olakša sporazumevanje, i da je bolji prestrog gramatičar nego preterano popustljiv."

Ne kaže u kojoj se to gramatici dopušta i koji su autori pa kako unaprijed ne mogu pogoditi, nisam se upuštao u posebna traganja za njom, važno je samo znati da takvih gramatičara ima i da to samo potvrđuje neslaganje spomenuto u početku.

Nama je sada važno da provjerimo ima li taj problem R. Katičić u svojoj Sintaksi hrvatskoga književnog jezika i što o njemu kaže.

On je tu pojavu zapazio i opisao. Uz spomenuti Tadijanovićev primjer navodi još i ove:

Ištom tako starac besideći / i niz obraz suze prolijući, / ormanica šajka izjedrila, / u njoj bihu latinska gospoda (Kačić, Razgovor 143) – *Videć aga krepost taku, / Zazebe ga na dnu srca / Kô ledenijem ratom leden / Šiljak dušu da mu dirnu* (Ivan Mažuranić, 45) – *Sve baš kao da nije san a znajući da se može probuditi kad god bude htio* (Ivan Kušan, 234) – *Je li, dede, i ti voliš rakiju na tebe gledajući* (razgovor u vlaku). Uz te primjere kaže:

"Rijetki su i stilski obilježeni primjeri u kojim glagolski proširak ima vlastiti subjekt različit od subjekta rečenice u koju je uvršten. Tada je glagolski prilog zajedno sa svojim subjektom, kao cjelovit sklop, proširak glagolskih predikata.

Takav se predikatni proširak jače nego drugi osjeća kao samostalna cjelina, gotovo kao članak nezavisno složene rečenice, pa se obično odvaja zarezom ili uvodi veznikom." (Str. 462.)

Sigurno bi se našlo još takvih primjera. Ivan Klajn ih navodi nekoliko iz novina, S. Novak tvrdi da ih ima mnogo, a jedan, potpuno istovrstan s Tadijanovićevim, zabilježen je i u Slobodnoj Dalmaciji:

Prelazeći ulicu na obilježenom pješaćkom prijelazu pješakinju je oborio automobil ... (24.9.1986. 20)

Čitajući Krležine Zastave našao sam jedan istovrsni primjer s participom perfekta, samo nešto složeniji pa ga navodim s malo većim kontekstom da se jasno vidi kako je njegov subjekt, kad se razveže u rečenicu, Amadeo Trupac:

...a o toj carskoj i kraljevskoj Vlasti doktor Trupac govorio bi kao o faktoru ipak više-manje vrhunaravnom, koji se može smilovati ljudskim slabostima isključivo samo Mitom, to jest grešnom doduše, ali unosnom Simonijom.

Uopćivši pojam države, državnosti, državnika i državljanina, ti su se elementi u Trupčevom sistemu pretvorili u neku vrstu brbljavog perpetuuma mobile, a kako nije bilo naročito teško pokrenuti ovu mašineriju da zagalami u rasprama, Amadeo Trupac, dokazujući, uz priličnu halabuku, sveobuhvatnu zakonitost svog državotvornog sistema [!], i sam je bio sklon... (2, Sarajevo, 1982, str. 50).

Dakle, Katičić takvu upotrebu smatra rijetkom, stilski obilježenom, ali ne i

pogrešnom. Iako svi njegovi primjeri nisu potpuno istovrsni, mislim da se s tom njegovom ocjenom moramo složiti jer da i nemamo pri ruci drugih takvih potvrda osim Tadijanovićeve, mogli bismo na temelju poznavanja problematike predikatnog proširka - koju je posebno obradio M. Peti u knjizi *Predikatni proširak* - reći da ih ima i da se mogu ostvariti u okviru sintaktičkih struktura hrvatskoga književnog jezika. Tako sam i ja pretpostavljao na spomenutom skupu znajući da se rečenice ne pretvaraju u predikatni proširak samo kad imaju isti subjekt, nego i različit.

Dobro je to pokazati na dvama primjerima kao teoretskoj podlozi cijele ove problematike.

- (1) *Očevog ti eno groba*
A svanut će ona doba
Da ga svetiš mlad.
Kranjčević, 1, 50.
- (2) *Moja majko, oženi me mlada.*
Nar. pj.

Pridjev *mlad* je i u prvom i u drugom primjeru predikatni proširak, ali u prvom ishodišne rečenice imaju isti subjekt, a u drugom različit. (1): *da ga svetiš (ti), dok si mlad (ti)*, (2): *oženi me (ti), dok sam mlad (ja)*.

Posljedice toga na upotrebu povratnih zamjenica obradio sam u članku *Povratne zamjenice s gledišta rečeničnih dijelova*, koji će biti objavljen u zborniku u čast akademika Rudolfa Filipovića, *Filologija*, 14, a ta problematika neće biti bez ikakve analogije s ovim problemom, no zbog širega osvjetljenja ovdje mogu upozoriti na potpunu analogiju s upotrebom infinitiva. Infinitiv je veoma često u rečenici predikatni proširak, a poznato je da se on kao takav upotrebljava u hrvatskome književnom jeziku i kad nema isti subjekt s rečenicom uz koju je privezan.

R. Katičić o tome daje pravilo s dva konstruirana primjera:

"Izrične rečenice mogu se preoblikovati u infinitivne izraze i uz čiste glagole osjećanja ako im je subjekt jednak njihovoj objektu.

Vidio sam brata prolaziti - Čuo sam travu rasti" (Str. 476.)

To znači da predikatni proširak kad ga preokrenemo u ishodišnu rečenicu ima subjekt koji nije isti sa subjektom rečenice uz koju je privezan, nego s objektom: *Vidio sam brata kako (on) prolazi. Čuo sam travu kako (ona) raste.*

Da su ti primjeri odraz hrvatske književnojezične prakse, može se potvrditi s više primjera hrvatskih književnika, i to dobrih, ako je to uopće važno naglasiti:

Krv vidjeh kapati i kapati iz onih krivih, naherenih peta. (A. G. Matoš, *Umorne priče*, 65.) - *Nikada ga još ne vidjeh mahati u hodu na onaj način rukama...* (V. Nazor, *Šarko*, 62.) - *On me dakle pušta obilaziti sve šiprage.* (Isto, 126.) - *Noga prisili fauna ostati kod pustinjaka.* (V. Nazor, *Pastir Loda*, 93.) - *... pušta me sjedjeti na tom kamenu ...* (Isto, 150.) - *Ja sam vidio pred našim krčmama visjeti Kristuša.* (M. Krleža, *Hrvatski bog Mars*, Zagreb, 1934., str. 220.) - *Bradu ne podrezuje, ostavlja je rasti ...* (I. Aralica, *Psi u trgovištu*, 61.)

Vidimo dakle da je ta pojava u predikatnom proširku šira od pojave u samom participu prezenta i da je potpuno analogna Tadijanovićevoj primjeru jer tu participski dio razvezan u rečenicu ima isti subjekt s objektom u rečenici uz koju je privezan:

*Ja odlazim od njih, zanesen,
Mene muče vrele žudnje.*

Ja i mene označuje istu osobu.

Takvo je dakle sažimanje u hrvatskom jeziku moguće, dovoljno je potvrđeno,

samo što je stilski obilježeno i ne može se upotrebljavati stilski sasvim neutralno.

Što se tiče zamućivanja smisla, tj. nejasnoće takvih izraza, to je važno upozorenje, ali ono vrijedi općenito: jasnoća poruke prvi je kriterij za normativni zahvat u jezičnu praksu pa taj kriterij može i ovdje tražiti ograničenje koje bi glasilo: takve se rečenice ne smiju upotrebljavati u onim slučajevima kad ne bi bilo jasno što je subjekt predikatnoga proširka.

Koliko su nejasnoće u takvim primjerima stvarna opasnost, teško je sada reći, za to su potrebna daljnja proučavanja. Ali već sada valja naglasiti da se ne smije tražiti formalna gramatička jasnoća kad je kontekstualno jasno što je rečeno. Tako je u prvom Novakovu primjeru sasvim jasno da piše *čovjek*, a ne *komarci*, u Tadijanovićevu da odlazi *on* (pjesnik), a ne *vrele žudnje*, a Andrićevu da jašu *jahači*, a ne *konji* i sl., da i ne spominjem primjere u kojima je vršitelj radnje u predikatnom proširku izričito rečen, kao *starac* u prvom Katičićevu primjeru, *aga* u dru-

Kontekstualno opravdanje ne mora biti jasno u svim primjerima, ali da valja imati više razumijevanja za jezične posebnosti, to je iz ovoga što je dosad uočeno i rečeno sasvim jasno. Nema razloga za opće osuđivanje takvih primjera, a još je manje na mjestu nepromišljeno ruganje jer time autor samo pokazuje da ne razumije važnost kontekstualne jednoznačnosti i jasnoće bez koje ne bismo uopće mogli sažeto i stilski ekspresivno govoriti.

Bit će samo potrebno da se precizno utvrde strukture u kojima se takve u biti istovrsne pojave javljaju jer i u okviru jedne, sve nisu potpuno istovrsne pa valja odgovoriti vrijedi li za svaku isto opravdanje ili je neke potrebno posebno dis-

kriminirati, ako ne ni zbog čega drugoga, a ono bar radi stilske glatkoće.

Stjepan Babić

O VOKATIVU

Čitatelj T.P. iz Kaštela Starog piše uredništvu *Jezika*: „Ugledni Jugoton izdao je stereokazetu *Oj, HRVATSKO, lijepa ti si* (pjeva Helena). Taj vokativ je uzet kao da je *HRVATSKA* imenica, što u stvari nije. *HRVATSKA* označuje čija je zemlja. Ovo je zemlja *HRVATSKA*. Dakle pridjev. Isto je tako za zemlju Poljsku, zemlju Bugarsku, zemlju Mađarsku, pa nećemo reći *Oj Poljsko, Oj Bugarsko* itd. Po tome naslov Jugotonove kazete, po mojem mnijenju, morao bi biti: *Oj HRVATSKA, lijepa ti si*, što se predmnijeva: *Oj, hrvatska zemljo lijepa ti si*. Smatram da sam u pravu pa se čudim da Jugoton malo vodi računa o jeziku zemlje o kojoj se pjeva.”

Očito T.P. poznaje naše gramatike i one mu dobrim dijelom daju pravo. Najviše Mareticeva: „Ne mogu vok. imati na *o*, već samo na *a* imenice koje su po svome postanju upravo pridjevi: *Bāčka, drāgā, Hīrvātskā...*” (*Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, MH, Zagreb, 1963, str. 171). Ne tako kategorički, ali slični tvrdi i Sreten Živković: „Vokativ na *-a*, t.j. kao nominativ, imaju geografska imena, koja su pridjevi: *Hrvatska, Češka, Francuska...*” (Brabec-Hraste-Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, ŠK, Zagreb, 1952, str. 56). Ne insistirajući na isključivosti i sam sam napisao: „Vokativ jednak nominativu imaju: a) geografska imena nastala od pridjeva: *Būgarskā, Ènglĕškā, Frāncūškā, Gācka, Grādiška, Grōcka, Hīrvātskā...*” (Težak-Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb, 1973,